

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.1.13>

КЛАСИФІКАЦІЯ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ

Сучасне інформаційне забезпечення являє собою комплекс взаємоузгоджених та, у деяких випадках – взаємозалежних засобів, спрямованих на здійснення своєчасних слідчих та оперативно-розшукових заходів, достатніх для встановлення істини по кримінальному провадженню. Тривалий шлях розвитку обумовив створення достатньо врівноваженої системи, котра із кожним роком стає більш досконалою та технічною. Отже, враховуючи вказане, вважаємо за доцільне більш детально розглянути роль та класифікацію засобів інформаційного забезпечення у пізнавальній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень в сучасних умовах.

Відтак, в науках кримінально-правового циклу закріпилась думка про те, що на сьогоднішній день інформаційне забезпечення з розслідування суспільно небезпечних діянь можна ототожнювати з його криміналістичним забезпеченням. Безумовно, можна виділити їх спільні риси, оскільки криміналістичне забезпечення в межах, передбачених законом, включає в себе елементи організаційні, технічні, науково-методичні й інші супутні аспекти (наприклад, кадровий, психологічний і т.п.) [1, с. 204] і конкретно спрямоване, зокрема, на: орієнтацію суб'єктів у виборі відповідних засобів, форм і методів розслідування; виявлення чинників слідчої ситуації і визначення форм й методів впливу на них для зміни на краще; визначення часу, місця, масштабів та обсягів заходів впливу на суб'єктів досудового провадження. Інформаційне забезпечення розслідування – багатопланова проблема [2, с. 74]. Ми не можемо в повній мірі погодитись із тим, що інформаційне та криміналістичне забезпечення синонімічні поняття, оскільки вони мають дещо різну правову природу, зумовлену процесуальними потребами. Так, наприклад, якщо інформаційне забезпечення можна вважати феноменом широкого користування (слідчими, оперуповноваженими тощо), то криміналістичне забезпечення, все ж

такі, скоріше згадується у зв'язку із судово-експертною діяльністю.

Взагалі, необхідно розглянути цю проблему із гносеологічної точки зору. Так, наприклад, такі поняття, як «інформація» та «інформаційне забезпечення», незважаючи на тісний зв'язок, розглядаються самостійно. Інформаційна потреба в розкритті злочинів включає як безпосередню інформацію, специфіка і межі якої мають враховуватися, так і безпосередньо інформаційне забезпечення (засоби та умови її виявлення, подання, переробки і зберігання, систематизації). У даному разі до уваги береться об'єктивний характер інформаційних потреб, які відображають, як пишуть науковці, досліджуючи проблеми профілактики за матеріалами розслідування, закономірність балансу (співвідношення) інформації і діяльності – інформації про злочин і його зв'язки з діяльністю правоохоронних органів по його розкриттю [3, с. 125]. Наприклад, досліджуючи інформаційне забезпечення сфери оперативно-розшукової діяльності, В. Євтушок зазначає, що воно виступає як необхідна передумова здійснення оперативно-тактичних заходів, що забезпечують у конкретних умовах оперативної обстановки успішне попередження, розкриття злочинів, розшук осіб, а також інтереси кримінального судочинства [4, с. 197]. При цьому, вчені критично відносяться до такої позиції, зазначаючи, що інструментарієм ОРД є оперативно-розшукові заходи. Що розуміє автор під оперативно-тактичними заходами – уявити важко. Спираючись на загальне визначення криміналістичної тактики [5, с. 287-288], тактику в оперативно-розшуковій діяльності можливо уявити як спосіб дій або лінію поведінки особи, яка для вирішення конкретного завдання використовує оперативно-розшукові засоби у певному порядку або визначеній нею сукупності. По-друге, слід відмітити, що інформаційне забезпечення дійсно є передумовою здійснення оперативно-розшукових заходів.

У той же час, застосування оперативно-розшукових заходів спрямоване на збирання інформації, тобто інформаційне забезпечення подальшої пізнавальної діяльності [2, с. 74]. В цьому контексті необхідно зауважити, що інформаційне забезпечення має включати в себе теоретико-праксеологічні комплекси, здатні задовольнити кінцеву мету пізнавальної діяльності всіх суб'єктів кримінального процесу, зацікавлених у розслідуванні кримінального правопорушення. У зв'язку із цим можна стверджувати, що криміналістичне забезпечення є однією зі складових інформаційного.

Поряд із криміналістичним (у розумінні останнього як складової інформаційного забезпечення) можна виділити у специфічну категорію інформаційно-довідкове забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Під останнім доцільно розуміти діяльність суб'єктів розслідування, спрямовану на пошук та одержання, а в необхідних випадках – оновлення та коригування інформації, що міститься в інформаційних системах незалежно від їх відомчої належності, з метою використання її в процесі розслідування злочинів. Змістом цієї діяльності є створення, функціонування, використання та вдосконалення інформаційних систем, що дозволяють здійснювати збір, обробку, а також накопичення криміналістично значущих даних з подальшим їх наданням на запити безпосередньому користувачу. Особливе значення інформаційно-довідкове забезпечення має під час розслідування кримінальних проваджень в умовах дефіциту відомостей, коли слідчий відчуває брак необхідних йому даних як для організації розслідування, так і для виявлення слідів злочину, з'ясування механізму злочинної діяльності, встановлення винних у вчинення злочину та ін. [6, с. 75]. В цьому контексті мова ведеться про сучасні криміналістичні обліки, котрі являють собою картотеки, колекції, бази даних, спеціальне програмне забезпечення тощо. Криміналістичні обліки сприяють не тільки своєчасному запобіганню суспільно небезпечним діянням, але і спрощують та при цьому удосконалюють рівень проведення експертних досліджень. Останні, у свою чергу, мають велике значення для процесу розслідування, оскільки висновки судових експертів надають можливість зацікавленим суб'єктам кримінального провадження своєчасно отримати інформацію, котра стане доказовою. Таким чином, кримінальна реєстрація, систему якої утворює сукупність криміналістичних обліків

та їх підвидів, також є складовою інформаційного забезпечення.

Аналіз засобів інформаційного забезпечення доцільно здійснювати за їхнім змістом і формою. Адже відомо, що зміст і форма всіх явищ в природі і суспільстві взаємозв'язані та взаємно обумовлені. Поглибленому їх дослідженню сприяє класифікація, яка як і в інших галузях діяльності відіграє важливу роль і має не тільки теоретичне, а й велике практичне значення. Вона сприяє розкриттю зв'язків між групами об'єктів (класами, родами), що класифікуються, і проникненню в суть явищ, які пізнають, з метою правильної оцінки одержаної інформації [7, с. 222]. У широкому розумінні (за правовою природою) всі існуючі засоби інформаційного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень можна поділити на *процесуальні (прямо передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві) та нормативно визначені (прямо не передбачені кримінальним процесуальним законодавством)*. Всі процесуальні заходи проводяться виключно з початку досудового розслідування, тобто, відповідно до ст. 214 КПК України, слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Певний час науковцями висловлювалась думка, що кримінальна процесуальна діяльність починається лише після порушення кримінального провадження. Дана позиція не може не викликати заперечень. Юридичним фактом, що має процесуальне значення і породжує кримінальні процесуальні правовідносини є надходження до компетентного державного органу офіційної інформації (приводу), що вказує на ознаки злочину. Цей юридичний факт спонукає уповноважені державні органи до початку кримінальної процесуальної діяльності з перевірки інформації, що міститься в такому джерелі і прийняття передбаченого законом процесуального рішення [7, с. 222]. Дії слідчого по перевірці такої інформації ґрунтуються на нормах кримінального процесуального права.

На підставі зібраної інформації приймають важливі процесуальні рішення: порушити кримінальне провадження або відмовити. Мабуть саме тому останнім часом серед науковців набуває поширення думка, що зібрані під час перевірки заяв та повідомлень відомості є нічим іншим як доказами, а процесуальна діяльність, пов'язана з їхнім збиранням, перевіркою і оцінкою – доказуванням [8, с. 140-145]. Отже, можна провести паралель між інформаційним забезпеченням та пізнавальною діяльністю суб'єктів кримінального провадження, об'єднуючим елементом цих двох ланок є єдина мета – отримання та ефективного використання доказової інформації. Саме тому не можна виносити за межі інформаційно-пізнавального процесу будь-яку взаємодію правоохоронних органів з потерпілою особою чи її представником на початкових етапах досудового розслідування.

Вчені вірно вказують, що якщо дотримуватися іншої думки, довелося б зробити висновок, що вся діяльність по перевірці інформації про вчинення кримінального правопорушення перебуває за межами, встановленими кримінально-процесуальним законом і здійснюється непроцесуальними засобами. Але така діяльність є складовою, самостійною стадією досудового розслідування в системі кримінального процесу [7, с. 222]. **Другу групу складають нормативно визначені (процесуально передбачені) засоби інформаційного забезпечення.** Значну групу таких засобів складають дії, порядок провадження яких врегульовано Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», іншими законами та підзаконними нормативними актами, якими регламентована діяльність правоохоронних органів та їх підрозділів з питань охорони правопорядку, забезпечення прав та свобод громадян, контролю над злочинністю [7, с. 223]. **Наступною підставою класифікації засобів інформаційного забезпечення є їх розподіл за гносеологічними особливостями. Так, до першої групи можна віднести організаційно-праксеологічні засоби,** спрямовані на створення комфортних умов реалізації завдання отримання та пізнання доказової інформації (слідчі, оперативно-розшукові та інші дії). **Друга група – матеріалізаційні,** у завдання яких входить практична реалізація процесу доказування (більшість таких дій є процесуальними та передбачені у 20 главі КПК України, наприклад, огляд трупа, пов'язаний із ексгумацією). Засоби, котрі не відносяться до процесуальних також регламентуються

іншими нормативно-правовими актами України та передбачені в методичних рекомендаціях.

Вчені також звертають увагу на те, що друга група засобів може відноситися до питань організації взаємодії, планування, проведення окремих слідчих дій або тактичних операцій тощо [7, с. 223]. Ще одна класифікаційна підстава – **порядок застосування інформаційного забезпечення.** Так, **до першої групи можна віднести засоби рутинного режиму.** Сутність таких засобів полягає у забезпеченні можливості безпосереднього контакту суб'єкта кримінального провадження із джерелами кримінального правопорушення, а також їх інтеграції у процес розслідування з метою пролонгованого та/або відкладеного пізнання. Більшість таких засобів процесуально визначені. **До другої групи необхідно віднести засоби екстреного режиму** – невідкладні засоби отримання інформації, необхідної для швидкого реагування на суспільно небезпечне діяння. Частіше за все такі засоби відносяться до оперативно-розшукової діяльності та регламентовані іншими нормативно-правовими актами.

Як процесуальні, так і непроцесуальні засоби інформаційного забезпечення досудового розслідування відіграють важливу роль, котру можна диференціювати в залежності від їх виду. В загальному розумінні інформаційне забезпечення слідчої діяльності характеризується насамперед наявністю певної системи надійних джерел інформації, а його стан – наявністю науково-технічних і спеціальних засобів обробки та використання інформації, в тому числі сучасних інформаційних технологій і відповідної їхнім потенційним можливостям організації функціонування створених на їх основі АІПС, що забезпечують рух інформації між носіями – джерелами та споживачами, її обробку, зберігання і видачу відповідно до запитів [9, с. 24]. Отже, одним із пріоритетних напрямів науково-технічного забезпечення слідчої діяльності є впровадження в процес досудового розслідування новітніх інформаційних систем і технологій, під якими прийнято розуміти організаційно впорядковану сукупність масивів інформації про об'єкти та інформаційні технології, у тому числі засоби сучасної комп'ютерної техніки, програмне забезпечення і мережі зв'язку, що забезпечують процеси введення, опрацювання та видачі інформації. Найбільш продуктивними можна визнати інформаційно-довідкову, інформаційно-пошукову, інформаційно-модельну та інформаційно-кон-

сультативну системи [10, с. 195–196]. Основна роль інформаційного забезпечення полягає у пошуку та зібранні доказової інформації, тобто, інакше кажучи, реалізації процесу доказування як одного з основних форм пізнавальної діяльності суб'єктів кримінального провадження. З цією метою для удосконалення рівня інформаційного забезпечення у практичну процесуальну діяльність запроваджуються нові технології.

Таким чином, інформаційне забезпечення включає в себе науково-технічну, інформаційно-довідкову, інформаційно-пошукову, інформаційно-шаблонну складову. Науково-технічна – надає можливість суб'єктам кримінального провадження знайти та використати теоретичні знання з окремих проблемних питань досудового розслідування; інформаційно-довідкова – дозволяє отримати дані про кримінальне правопорушення з метою подальшої їх перевірки та інтеграції у процес досудового розслідування; інформаційно-пошукова – реалізація перевірки та пошуку осіб та доказів про певні кримінальні правопорушення; інформаційно-шаблонна – надає можливість отримати дані про тотожні кримінальні правопорушення, аналогічну доказову базу тощо. Єдиним об'єднуючим чинником всіх складових інформаційного забезпечення є інформація, котра шляхом вивчення та усвідомлення суб'єктом кримінального провадження надає можливість реалізувати процес пізнання шляхом доказування.

Всі існуючі засоби технічного забезпечення можна класифікувати за наступними підставами: *за правовою природою: процесуальні* (прямо передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві) та *нормативно визначені* (прямо не передбачені кримінальним процесуальним законодавством); *за гносеологічними особливостями: організаційно-праксеологічні засоби* (спрямовані створення комфортних умов завдання отримання та пізнання доказової інформації (слідчі, оперативно-розшукові та інші дії)) та *матеріалізаційні*, у завдання яких входить практична реалізація процесу доказування (більшість таких дій є процесуальними та передбачені у 20 главі КПК України, наприклад, огляд трупа, пов'язаний із ексгумацією); *за порядком засто-*

сування інформаційного забезпечення: засоби рутинного режиму (забезпеченні можливості безпосереднього контакту суб'єкта кримінального провадження із джерелами кримінального правопорушення, а також їх інтеграції у процес розслідування з метою пролонгованого та/або відкладеного пізнання); *засоби екстреного режиму* – невідкладні засоби отримання інформації, необхідної для швидкого реагування на суспільно небезпечне діяння. Частіше за все такі засоби відносяться до оперативно-розшукової діяльності та регламентовані іншими нормативно-правовими актами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шумак Г.А. Функции бухгалтерского учета в криминалистическом обеспечении расследования экономических преступлений. *Теоретическое и правовое обеспечение реформы в сфере борьбы с преступностью в Республике Беларусь*: материалы междунар. науч.-практич. конф. Минск: Право и экономика, 1999. С. 203–209.
2. Бузинарський М. Ю. Інформаційне забезпечення розслідувань злочинів вчинених шляхом підпалу. *Правова інформатика*. 2009. № 3 (23). С. 73–78
3. Жалинский А.Э. Костицкий М.В. Эффективность профилактики преступлений и криминологическая информация. Львов, 1980. 212 с.
4. Євтушок В.П. Деякі аспекти інформаційного забезпечення оперативно-розшукової тактики. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 1981. № 7. С. 189–197.
5. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. Т. 1. Общая теория криминалистики. М.: Юристъ, 1997. 408 с.
6. Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: монографія. Луганськ: ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. 664 с.
7. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Класифікація засобів інформаційного забезпечення розслідування. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право* : збірник наукових праць. 2011. № 1 (9). С. 221–226.
8. Ляш А.О., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: Навч. посіб. К. : Університет «Україна», 2006. 184 с.
9. Ткачук Т. А. Научно-техническое обеспечение розыскной деятельности в уголовном процессе России : автореф. дис. д-ра юрид. наук. Владимир, 2011. 41 с.
10. Шепітько В. Ю., Журавель В. А., Авдеева Г. К. та ін. Інформаційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. Харків : Апостіль, 2017. 260 с.

Ковальова О.В. КЛАСИФІКАЦІЯ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ

У статті розглядається класифікація сучасних засобів інформаційного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в Україні. Вказується, що інформаційне забезпечення має включати в себе

теоретико-праксеологічні комплекси, здатні задовольнити кінцеву мету пізнавальної діяльності всіх суб'єктів кримінального процесу, зацікавлених у розслідуванні кримінального правопорушення. У зв'язку із цим можна стверджувати, що криміналістичне забезпечення є однією зі складових інформаційного. Автор звертає увагу на те, що можна провести паралель між інформаційним забезпеченням та пізнавальною діяльністю суб'єктів кримінального провадження, об'єднуючим елементом цих двох ланок є єдина мета – отримання та ефективне використання доказової інформації. Саме тому не можна виносити за межі інформаційно-пізнавального процесу будь-яку взаємодію правоохоронних органів з потерпілою особою чи її представником на початкових етапах досудового розслідування. Підсумовується, що інформаційне забезпечення включає в себе науково-технічну, інформаційно-довідкову, інформаційно-пошукову, інформаційно-шаблонну складову. Науково-технічна – надає можливість суб'єктам кримінального провадження знайти та використати теоретичні знання з окремих проблемних питань досудового розслідування; інформаційно-довідкова – дозволяє отримати дані про кримінальне правопорушення з метою подальшої їх перевірки та інтеграції у процес досудового розслідування; інформаційно-пошукова – реалізація перевірки та пошуку осіб та доказів про певні кримінальні правопорушення; інформаційно-шаблонна – надає можливість отримати дані про тотожні кримінальні правопорушення, аналогічну доказову базу тощо. Єдиним об'єднуючим чинником всіх складових інформаційного забезпечення є інформація, котра шляхом вивчення та усвідомлення суб'єктом кримінального провадження надає можливість реалізувати процес пізнання шляхом доказування.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, слідчі дії, класифікація, кримінальне правопорушення, досудове розслідування, кримінальне процесуальне законодавство, пізнавальна діяльність.

Kovalova O.V. CLASSIFICATION OF MODERN MEANS OF INFORMATION SUPPORT FOR INVESTIGATING CRIMINAL OFFENSES IN UKRAINE

The article considers the classification of modern means of information support for the investigation of criminal offenses in Ukraine. It is stated that information support should include theoretical and praxeological complexes capable of satisfying the ultimate goal of cognitive activity of all subjects of the criminal process interested in the investigation of a criminal offense. In this regard, it can be argued that forensic support is one of the components of information. The author draws attention to the fact that it is possible to draw a parallel between information support and cognitive activity of the subjects of criminal proceedings, the unifying element of these two links is the only goal - to obtain and effective use of evidence. That is why any interaction of law enforcement agencies with the victim or his / her representative at the initial stages of the pre-trial investigation cannot be excluded from the information-cognitive process. It is concluded that information support includes scientific and technical, information and reference, information and search, information and template component. Scientific and technical - provides an opportunity for the subjects of criminal proceedings to find and use theoretical knowledge on certain problematic issues of pre-trial investigation; information and reference - allows you to obtain data on criminal offenses in order to further verify and integrate them into the pre-trial investigation; information retrieval - implementation of inspection and search of persons and evidence of certain criminal offenses; information-template - provides an opportunity to obtain data on identical criminal offenses, similar evidence base, etc. The only unifying factor of all components of information support is information, which by studying and understanding the subject of criminal proceedings provides an opportunity to implement the process of cognition through evidence.

Key words: information support, investigative actions, classification, criminal offense, pre-trial investigation, criminal procedural legislation, cognitive activity.